

Från stämningsansökan till beslut eller dom

KENNETH NYGÅRD

De flesta av oss har på tv kunnat bekanta oss med rättegångsförfarandet i USA och Storbritannien. För de flesta som inte genom sitt arbete kommer i kontakt med det finska rättsväsendet är rättegångsförfarandet i en finsk domstol antagligen rätt okänt. Terminologin som används inom domstolsväsendet är inte alltid heller helt klar för den oinvigde. Jag ska därför försöka ge en kort introduktion till terminologin vid en tingsrätt, som de allmänna underrätterna heter sedan underrätsreformen år 1993. För att göra texten användbar vid översättning har jag valt att också ange den finskspråkiga termen inom parentes.

Brottmål, tvistemål och ansökningsärenden

Bland de rättegångsärenden som en tingsrätt handlägger skiljer man mellan *brottmål*, *tvistemål* och *ansökningsärenden*. I ett *brottmål* (*rikosasia*) är det fråga om behandlingen av ett ärende där huvudyrkandet är att en person ska dömas till straff. Den primära rätten att yrka straff har den allmänna åklagaren.

Åklagarens tjänstebestämmelse är i allmänhet *häradsåklagare* (*kihlakunnansyyttäjä*), på Åland *landskapsåklagare* (*maakunnansyyttäjä*). Ibland stöter man på texter där begreppen *riksåklagare* (*valtakunnansyyttäjä*) och *statsåklagare* (*valtione*

syyttäjä) har blandats ihop. Riksåklagaren är chef för riksåklagarämbetet. Han kan också verka som åklagare, men detta är mycket ovanligt. Vid riksåklagarämbetet arbetar även statsåklagare och det är i allmänhet dessa tjänstemän som man kan träffa på som åklagare i domstolar. Statsåklagarna verkar då som åklagare i ärenden som ofta inte är rutinartade.

Målsäganden (*asianomistaja*) är den part i ett brottmål som det ifrågavarande brottet omedelbart riktar sig mot. I ett misshandelsmål är målsäganden således den person som blivit misshandlad.

Den som straffyrkandet riktar sig mot kallas *svarande* (*vastaaja*). I Sverige används benämningen *tilltalad*. Svaranden erbjuds i rättegången en möjlighet att svara på den gärningsbeskrivning som åklagaren framför. Till svarandens internationellt skyddade mänskliga rättigheter hör att han eller hon inte behöver delta aktivt i rättegången utan har rätt att tåga. Önskar svaranden delta i rättegången gör han eller hon detta genom att muntligen eller skriftligen avge ett *svaromål* (*vastaus*).

I ett brottmål kan också förekomma andra personer som deltar i rättegången för att *höras* (*kuultava*). Det kan t.ex. vara fråga om en svarandes vårdnadshavare eller kommunens socialnämnd som ska ges tillfälle att bli hörd då en minderår-

ig åtalas för brott. De erbjuds då en möjlighet att till domstolen komma med synpunkter t.ex. på lämplig straffpåföljd eller behov av sociala stödåtgärder. En sådan stödåtgärd är övervakning av *ung förbrytare (nuori rikoksenteikijä)* som dömts till villkorliga fängelsestraff.

Det förekommer också andra personer som deltar i rättegången för att *höras (kuultava)*. Förutom de egentliga brottmålen handlägger en tingsrätt också vissa andra straffrättsliga ärenden. Sådana ärenden är dels *tvångsmedelsärenden*, såsom yrkanden på *häktning (vangitseminen)*, *reseförbud (matkustuskielto)* eller *beslag (takavarikko)*. Dels kan de här ärendena gälla yrkanden på *besöksförbud (lähestymiskielto)*. Jag ska dock inte närmare gå in på dessa ärenden. Eftersom det ibland uppstår begreppsförvirring i fråga om frihetsberövande kan man använda minnesregeln att en polisman *griper (ottaa kiinni)* en person, ett polisbefäl kan därefter *anhålla (pidättää)* personen och en domstol *häkta (vangita)* honom eller henne.

En häktad person är alltså en person som domstolen beslutat ska häktas. I finskspråkig lagtext används för termen "häktad" numera såväl termen "vangittu" (tvångsmedelslagen 450/1987) som "tutkintavanki" (häktningsslagen 768/2005). "Tutkintavanki" motsvarades i svenskspråkig lagtext tidigare av termen "rannsakningsfänge" som dock utgick då häktningsslagen trädde ikraft år 2006.

Twistemål (riita-asia) och *ansökningsärenden (hakemusasia)* gäller yrkanden som inte avser dömande till straff. Ansökningsärenden är vissa ärenden som i lagen angetts som ansökningsärenden. Detta uttrycks ofta genom att det i lagstadgandet står att ärendet ska anhängiggöras med en ansökan. Ansökningsärenden är t.ex. *äktenskapsskillnadsärenden*, ärenden som gäller *vårdnad om barn och umgängesrätt, skuldsaneringsärenden* eller ärenden som gäller *utseende av boutrednings- och skiftesmän*.

Ett ansökningsärende inleds med att *sökanden (hakija)* lämnar in en ansökan till tingsrätten. I ärendet finns ofta andra personer som bör ges tillfälle att komma in med en *utsaga (lausuma)*

innan ärendet avgörs. Sådana personer är t.ex. den andra maken i ett äktenskapsskillnadsärende. Dessa personer kallas *i saken delaktiga (asiaan osallinen)*. På ett allmänt plan kan man säga att rättegångsförfarandet i ansökningsärenden är förenklat jämfört med förfarandet i tvistemål.

Om det i stadgandet däremot står att man ska *väcka talan (nostaa kanne)* är det fråga om ett tvistemål. Ett tvistemål kan t.ex. handla om ett yrkande på skadestånd för en skada som *käranden (kantaja)* yrkar att *kärandens motpart (vastapuoli)*, dvs. *svaranden (vastaaja)* ska åläggas att ersätta. Då någon brutit mot ett avtal kan också detta medföra yrkanden som ska handläggas som tvistemål. Avtalsbrott avser nämligen sällan kriminella gärningar. Om någon inte uppfyllt sin skyldighet enligt ett avtal kan han eller hon t.ex. bli skyldig att ersätta den skada avtalsbrottet orsakar den andra avtalsparten. Ett avtalsbrott kan naturligtvis också vara straffbelagt, t.ex. då avtalsparten samtidigt gjort sig skyldig till bedrägeri. Denna fråga handläggs då som ett brottmål. Skadeståndspåföljderna för brottet kan handläggas tillsammans med brottmålet eller i en egen rättegång som i så fall är ett tvistemål.

En gemensam benämning för alla personer som deltar i en rättegång är *part (asianosainen)*. Parterna i ett brottmål är således åklagaren, målsäganden och svaranden. I ett tvistemål är parterna *käranden* och *svaranden* och i ett ansökningsärende *sökanden* och de i ärendet *delaktiga*. Förutom målets parter förekommer det i rättegångar ibland också tidigare nämnda personer som ska ges tillfälle att bli hörda samt ofta *vittnen (todistaja)*.

Var och en har själv rätt att driva sin talan vid domstol. Alla parter utom åklagaren kan dock anlita hjälp vid handläggningen. Parten kan anlita ett *biträde (avustaja)* som tillsammans med parten är på plats vid tingsrättens sammanträde. Det är ofta också tillåtet att anlita ett *ombud (asiamies)* som ensam företräder parten i rättegången i skriftliga inlagor till domstolen eller vid sammanträden. Man brukar då säga att *biträdet biträder* och att *ombudet företräder sin huvudman (päämies)*.

Tingsrätten kan i brottmål förordna en *försvare* (*puolustaja*) för svaranden bl.a. då svaranden är häktad, då fråga är om grövre brott eller då svaranden är minderårig. För målsäganden kan förordnas ett *målsägandebiträde* (*asianomistajan oikeudenkäyntiavustaja*) eller en *stödperson* (*tukihenkilö*) t.ex. då det är fråga om ett sexualbrott.

Brottmål och tvistemål inleds genom att åklagaren eller käranden inger en *stämningsansökan* (*haastehakemus*) till tingsrätten. Åklagarens stämningensansökan innehåller åtminstone ett yrkande på att någon ska dömas till straff och en *gärningsbeskrivning* (*teonkuvaus*), där åklagaren anger vad svaranden enligt åklagarens uppfattning gjort. Om stämningsansökan till sin utformning uppfyller lagens krav och inte är uppenbart ogrundad utfärdar tingsrätten en *stämning* (*haaste*) som innehåller en uppmaning till svaranden att komma in med sitt *svaromål*, antingen skriftligt eller muntligt.

Då stämningsansökan eller ansökan i ett ansökningsärende kommer in till domstolen blir ärendet eller målet *anhängigt* (*tulee vireille*). Detta innebär att samma yrkande inte samtidigt kan göras till föremål för rättegång i någon annan domstol. *Anhängigheten* (*vireilläolo*) upphör då domstolen slutfört behandlingen och domstolens avgörande *vunnit laga kraft* (*lainvoima*). Avgörandet vinner laga kraft när ingen part längre kan söka ändring i avgörandet genom *ordinära rättsmedel* (*varsinaiset muutoksenhakukeinot*), dvs. genom *besvär* (*valitus*). I Sverige och i allmänspråket används termen överklagande.

Rättegång

Rättegången indelas i *förberedelse* (*valmistelu*) och *huvudförhandling* (*pääkäsittely*). Avsikten med förberedelsen är att göra ärendet klart för *huvudförhandlingen*. Efter avslutad förberedelse håller tingsrätten huvudförhandling där bl.a. bevisningen tas emot och parterna närmare muntligen får argumentera för sin åsikt. Huvudförhandlingen hålls antingen i *endomarsammansättning* (*yhden tuomarin kokoonpano*) eller i *fulltalig samman-*
sättning (*täysilukuinen kokoonpano*). En fulltalig sammansättning består antingen av tre domare

eller, då det gäller grövre brottmål, av en domare och tre nämndemän. Såväl brottmål som tvistemål kan också under vissa förutsättningar avgöras redan i *skriftligt förfarande* (*kirjallinen menettely*) utan att någon huvudförhandling hålls. För ansökningsärendenas del är huvudregeln att de avgörs i skriftligt förfarande utan att något *sammanträde* (*istunto*) hålls.

Under rättegången blir tingsrätten tvungen att fatta olika beslut för att få handläggningen att framskrida. Dessa beslut kan t.ex. gälla invändningar om att det finns hinder för rättegång eller jävsinvändningar som riktar sig mot domstolen. Ibland ser man i översättningar av protokoll att dessa beslut kallas för "processbeslut", som är en direkt översättning av det ibland på finska använda ordet "prosessipäätös". Enligt min åsikt behövs det inte något särskilt ord för beslut som fattas under rättegången. Av sammanhanget framgår om det är fråga om ett beslut som fattats för att få rättegången att framskrida eller om det är fråga om ett slutligt beslut som avslutat rättegången. Det är således tillräckligt att endast tala om beslut.

Under rättegången kan man också ge *interimistiska förordnanden* (*välialkaismääräys*). Dessa förordnanden är ikraft endast tills dess att rättegången avslutas. Ett exempel på ett interimistiskt förordnande är ett beslut som för den tid rättegången varar bestämmer hos vilkendera föräldern ett minderårigt barn ska bo.

Avgörandet som gäller de huvudsakliga yrkandena i ett brottmål eller tvistemål heter *dom* (*tuomio*). Domen avslutar rättegången och i den slås fast om de framställda yrkandena är riktiga. Avgörandet i ett ansökningsärende rubriceras däremot som ett *beslut* (*päätös*). Domen eller beslutet består av två huvuddelar. I Finland anges i allmänhet sist i handlingen det slutresultat som domstolen kommit till, dvs. i tvistemål och brottmål *domslutet* (*tuomiolauselma*) och i ansökningsärenden *slutresultatet* (*lopputullos*). Före domslutet eller slutresultatet anges hur domstolen resonerat. I en dom används här ofta rubriken *domskäl* (*perustelut*), eller ibland endast rubriken *skäl*, medan man i ett beslut ofta använder rubri-

ken motivering (*perustelut*).

Om det i ett tvistemål finns flera självständiga yrkanden kan dessa avgöras separat. Tingsrätten ger då en *deldom* (*osatuomio*) där domstolen slutligt avgör en eller flera av dessa yrkanden. Detta beror ofta på att vissa yrkanden, t.ex. räkningarna 1–3, är klara och ostridiga medan det behövs en huvudförhandling beträffande de övriga, stridiga yrkanden, t.ex. räkningarna 4–7.

Rättegången kan också avslutas genom ett beslut utan att domstolen alls tar ställning till de yrkanden som framförts. Om käranden återkallat käromålet eller om ingendera parten kommer till den muntliga förhandlingen i ett tvistemål så avslutas rättegången genom att tingsrätten *avskriver* (*jättää sillensä*) målet. På svenska ser man i detta sammanhang också att tingsrätten beslutat "lämna målet därhän".

Domstolen kan också besluta att *avvisa* (*jättää tutkimatta*) målet eller ärendet. Ett annat sätt att uttrycka saken är att domstolen då lämnar målet/ärendet utan prövning. I lagtexten används numera uttrycket "avvisa" men uttrycket "lämna utan prövning" lever fortfarande kvar i domstolsjargong som en översättning av det finska uttrycket. Då målet eller ärendet avvisas innebär också detta att käranden, sökanden eller åklagaren inte får något egentligt svar på de yrkanden som gjorts till föremål för rättegång. Det finns då ofta ett processuellt hinder (*rättegångshinder*) som förhindrar att yrkandet avgörs. Domstolen är t.ex. inte behörig att handlägga målet för att stämningsansökan lämnats in till fel instans som t.ex. till en hovrätt och inte till tingsrätten.

Om de framförda yrkandena däremot tas upp till prövning, så kan detta trots allt leda till att yrkandet inte vinner framgång. Om yrkandet inte godkänns så *förkastar* (*hylkää*) tingsrätten käromålet, ansökan eller åtalet. I Sverige används i detta sammanhang termen *ogilla*. Om yrkandena däremot är framgångsrika, åtminstone till en del, medför detta att tingsrätten antingen *fastställer* (*vahvistaa*) ett visst rättsfaktum, *ålägger* (*velvoittaa*) någon att fullgöra någonting, *förbjuder* (*kieltää*) någon att göra någonting eller *förordnar* (*määrää*) någonting. Exempel på domslut eller

slutresultat av den här typen i civilrättsliga ärenden är att tingsrätten fastställer att X är far till barnet Y, ålägger X att betala Y 100 euro i skadestånd, förbjuder X att använda Y:s fastighet eller förordnar X till skiftesman i Y:s dödsbo. En förbudsdom förstärks i allmänhet med ett *vite* (*uhkasakko*) som fastställs till ett visst belopp uttryckt i euro. I domen används då frasen "vid äventyr av att ..." (*uhalla*). Uttrycket har länge funnits i det juridiska språkbruket men skulle ju egentligen kunna ersättas med "annars ...". Vitesbeloppet kan senare i en särskild rättegång dömas ut, om den förpliktade bryter mot förbudet.

Före inrättandet av tingsrätter fanns det i de s.k. gamla städerna *rådstuvurätter* (*raastuvanoikeus*) och i nyare städer och på landsbygden *häradsrätter* (*kihlakunnanoikeus*). I dessa domstolar *avkunnades* (*julistaa*) domen alltid. Detta innebar att rättens ordförande läste upp domen i sessionssalen. Det är fortfarande huvudregeln att tingsrätten *avkunnar* domar i mindre brottmål som handläggs vid sammanträde. Ett annat alternativ är numera att domen *ges* (*annetaan*) i tingsrättens kansli.

Samtidigt som avgörandet ges eller avkunnas ger domstolen en *fullföljdsanvisning* (*muutoksenhakuohjeet*) till parterna. Fullföljdsanvisningen innehåller information om vad man ska göra för att kunna söka ändring i avgörandet. Den första åtgärden parten då ska göra är att inom sju dagar *anmäla missnöje* (*ilmoittaa tyytymättömyyttä*) till tingsrättens kansli. När en part anmält missnöje leder detta till att tingsrätten ger honom eller henne en *besvärshanvisning* (*valitusosoitus*) som i sin tur innehåller närmare instruktioner om vad besvärsskriften ska innehålla och vart och senast vilken dag den ska lämnas in.

Efter det att besvärsskriften kommit in fortsätter rättegången i hovrätten och kanske också i högsta domstolen. Men det är en annan historia.

Kenneth Nygård är lagman vid Raseborgs tingsrätt.

Finsk-svensk ordlista

asiamies = ombud
asianomistaja = målsägande
asianomistajan oikeudenkäyntiavustaja =
målsägandebiträde
asianosainen = part
avustaja = biträde
haaste = stämning
haastehakemus = stämningsansökan
hakemusasia = ansökningsärende
hakija = sökande
hylätä = förkasta
ilmoittaa tyytymättömyyttä =
anmäla missnöje
istunto = sammanträde
jättää sillensä = avskriva
jättää tutkimatta = avvisa
kantaja = kärende
kieltää = förbjuda
kihlakunnansyyttäjä = häradsåklagare
kirjallinen menettely = skriftligt förfarande
lausuma = utsaga
lopputulos = slutreslutat
lähestymiskielto = besöksförbud
maakunnansyyttäjä =
landskapsåklagare (Åland)
matkustuskielto = reseförbud
muutoksenhakuohje = fullföljdsanvisning
määrätä = förordna
nostaa kanne = väcka talan
nuori rikoksenteijä = ung förbrytare
osatuomio = deldom
ottaa kiinni = gripa
pidättää = anhålla
puolustaja = försvarare

pääkäsittely = huvudförhandling
päämies = huvudman
päätos = beslut
riita-asia = tvistemål
rikosasia = brottmål
takavarikko = beslag
teonkuvaus = gärningsbeskrivning
todistaja = vittne
tukihenkilö = stödperson
tuomio = dom
tuomiolauselmä = domslut
täysilukuinen kokoonpano =
fulltalig sammansättning
uhkasakko = vite
vahvistaa = fastställa
valitus = besvär
valitusosoitus = besvärсанvisning
valmistelu = förberedelse
valtakunnansyyttäjä = riksåklagare
valtionsyyttäjä = statsåklagare
vangita = häkta
vangitseminen = häktning
varsinaiset muutoksenhakukeinot =
ordinära rättsmedel
vastaaja =
svarande (i Sverige vanligen: tilltalad)
vastapuoli = motpart
vastaus = svaromål
velvoittaa = ålägga
vireilläolo = anhängighet
väliaikaismääräys = interimistiskt förordnande
yhden tuomarin kokoonpano =
endomarsammansättning